

**КЛЕО ПРОТОХРИСТОВА
НЕПОЧТИТЕЛНОТО
ПИЛИГРИМСТВО НА МАРК
ТВЕН**

chitanka.info

Пътят към запознаване с цялостното творчество на даден писател рядко следва естествената последователност, в която са били написани отделните му произведения. При Марк Твен нарушаването на успоредността между реда на създаване и реда на прочитане на творбите му има стойността на закон. Трябва добре да познаваш зрелите му работи, за да прочетеш по равностоеен начин „Глупаци в чужбина“ — една от първите творби на писателя, излязла в 1869 година. За сегашния читател тази ранна книга дължи въздействието си предимно на носталгично-очарователния спомен за майстора на перото от „Том Сойер“ или „Хъкълбери Фин“, събуден от отделни, относително малобройни спрямо значителния обем на произведението, великолепни страници и блестящи творчески попадения. Трябва да са истински сроден с хумора на писателя, за да се насладиш на малко разводненото му присъствие тук, за да усетиш своенравното движение между снизходителната насмешка и грубата подигравка, да осмислиш наглед хаотичната картина като така закономерното за автора, виртуозно балансиране на ръба между правдоподобното и допустимото — с някое и друго залитане „отвъд“, следвано неизменно от лукави демонстрации на благоприличие.

„Глупаци в чужбина“ прилича на необработена руда. В нея има разкошни самородни късове, но има и баласт. Намират се образци на сатирична наблюдателност, но ги съпътствуват незаслужено критични забележки и пресилен негативизъм. Всичко това предопределя известна мъглявост на цялостното внушение, която читателят може да преодолее единствено чрез изясняване на литературно-историческия контекст, в който книгата е била написана.

Често отделната литературна творба надхвърля по стойност действителните си достойнства, като се оказва елемент от значителна тематично-съдържателна традиция. Така пътеписната книга на Марк Твен се вписва като начална брънка в богатата еднотематична верига, която най-общо може да се назове „Американецът в Европа“. На този проблем са посветени немалко от най-забележителните творби на литературата и изкуството, създадени отвъд, а и отсам океана през последния век и половина. Различни като мисловна или емоционална нагласа, всички те описват неизменно драматичната среща между Новия и Стария свят, сблъсъка и взаимодействието на различни културни системи, диалога на цивилизации.

Марк Твен предлага твърде себична трактовка на тази тема. Книгата му е ориентирана изцяло към собствената система от ценности и остава в същността си монологична. Нещо повече — в нея има изобилие от груби издявки, многозначителни интонации и неправомерни оценки, личи нетолерантно отношение, авторът е заел скована, несдържано подигравателна позиция. Да се отдадат тези слабости единствено на младостта на писателя е най-лесното, но затова пък не особено сериозно решение. Очевидно е, че зад „отклоненията от мярката“ стоят по-дълбоки и съществени причини.

„Глупаци в чужбина“ не е просто сбор от пътните бележки на Марк Твен при първото му посещение в Европа, част от които отначало излизат като репортажи в периодичния печат. Това е творба, която активно участва в тогава острата полемика относно пътя за утвърждаване на националната американска култура. Двата лагера изразявали диаметрално противоположни гледища. Едните, наречени „европофили“, виждали в европейската култура модел, по който Америка е длъжна да се ориентира. Вторите защитавали тезата за самобитно културно развитие, отричайки достойнствата на европейското наследство. Марк Твен принадлежал към най-яроствните противници на европоцентризма. „Глупаци в чужбина“ е израз именно на тези негови настроения. Крайните му мнения, острият тон, нетърпимостта са естествена част от непримиримата борба, в която и той се включва. Те проявяват добре познат, характерен за определен етап от развитието на националното самосъзнание комплекс, който се отреагира като отрицание на възможността за контакт и взаимодействие между „своето“ и „чуждото“, като подчертаване и абсолютизиране на различията между тях — онзи стадий от културното самоопределение на нацията, който в нашата литература даде „Бай Ганьо“ и „До Чикаго и назад“.

Отрицанието на взаимното влияние и общуването между своята и чуждата култура не може да бъде безусловно и окончателно. То има исторически конкретна функция, парадоксално действаща в насока, точно противоположна на заявената. Защото отграничаването означава осъзнаване на собственото своеобразие, което пък е задължителен етап, след който започва приобщаването към чуждото и различното. В този смисъл непримиримата вражда между американските „европофили“ и техните противници е била лишена от дълбоко

същностно основание и е отговаряла просто на злобата на деня. Всяко културно развитие, независимо и въпреки ожесточените спорове, характерни за определени негови степени, е всъщност органично единство от центростремителни и центробежни тенденции. Ето защо патосът на „Глупаци в чужбина“ носи белезите на преходността. Тя обаче не намалява нито литературно-историческата стойност на творбата, нито важността на поуците, които можем да изведем от изпълващите я убеждения и страсти.

Книгата на Марк Твен става истински понятна, когато след изясняване на идейните съображения, скрити зад нея, се отбележат и някои чисто литературни (макар и да изглеждат не съвсем литературни) взаимоотношения. Когато например, къде с намек, къде с неприкрита подигравка, Марк Твен говори за липсата на особена любов към сапуна у европейците и с повод или без повод се връща към тази тема, без да успее да създаде впечатление за основателност на обвиненията си, той всъщност дава пряк отговор на съответстващите неизменни констатации за нечистоплътността на хората от Новия свят, почти постоянен момент в пътеписите за Америка, писани от европейци. Тенденциозната позиция, от която писателят оценява Европа, има като предпоставка небезконфликтното опознаване на Америка от европейца, отразено в поредица от вече малко позабравени, но за времето си изключително популярни книги, между които и знаменитите „Американски бележки“ (1842) на Чарлз Дикенс. Мотивите на критичното отношение към Америка не били единни. За консервативно настроените гости на Щатите наблюдаваните там обществени несъвършенства били следствие от „републиканската разпуснатост“ на американците, докато прогресивният европейец изживявал разочарование точно от илюзорността на демократическите идеали, провъзгласени от републиката като нейна социална програма.

Освен „отмъстителния момент“, в гаврата на Марк Твен с европейската традиция има и принципни съображения. За него Европа символизира миналото, феодалния дух. Оттам е и гримасата му към платната на старите майстори, в които той вижда преди всичко сервилното отношение към господаря и владетеля. Дълбокото му убеждение е, че Европа е съхранила през вековете най-порочното от миналото си.

Липсващото внушение за обективност писателят се стреми да неутрализира чрез иронията си към самочувствието на „глупаците“, чиято изисканост и култура, както и познанията им по история или география са откровено незавидни. Но в тази насмешка прозира снизходителността му към сънародниците, в която има нещо от отношението към децата. Младостта на Америка, която Оскар Уайлд нарича „най-старата от традициите ѝ“ и тук е призована като безусловно оневиняващо обстоятелство. Самият Марк Твен в по-късните си творби ще вижда както страната, така и поданиците ѝ по доста по-различен начин. Тук обаче той остава в плен на полемиката с почитателите и пропагандаторите на европейската традиция. И затова е склонен да преувеличава както пороците на „чуждото“, така и достойнствата на „своето“. В много случаи полемичността надскача основанията си и се превръща в ехидна преднамереност, която читателят не може да приеме съвсем сериозно, съизмервайки я със стойността на оценъчната позиция, изравнена от самия автор с наивността на „глупаците“, към които той охотно причислява и себе си.

Когато с ясното съзнание за предопределеността им читателят приеме крайностите в книгата като неизбежни и безвредни прегрешения, той може свободно да се любува на остроумието и находчивостта на писателя. Превръщането на трогателната история на Абелар и Елоиза във фарс, профаниращата трактовка на любовта на Петрарка към Лаура, снижаващо-развенчаващият подход към реликви, старини, легенди — всичко това е чудесен повод за читателя да се отърси от сковаващите схеми на традиционни представи и оценки, да претърси запаса си от ценности, да отхвърли онези, които са се оказали несъстоятелни и да съхрани истински непреходното, преминало през оздравителното изпитание на скептицизма и иронията. Именно този вторичен ефект на дискредитиращия патос на „Глупаци в чужбина“ е изходът от еднозначно преднамерената позиция на Марк Твен. Когато с преигран нихилизъм разтърсва из основи „купчината вехтории“ на Европа, той освобождава истинското и здравето в нея от наслоението на праха и отпадъците.

Но в сквернословната атака срещу стария континент има и още един съществен момент — нееднозначното отношение към „новите времена“. В бурлеската с гладиаторския бой, изобразена с помощта на

„случайно намерения“ афиш и вестникарската рецензия, като използва характерните за своето време рекламни клишета и журналистически жаргон, Марк Твен отправя издевателствата си в две противоположни посоки — и към жестокостта и варварството на европейската древност, и към убогата примитивност на съвременното обществено мислене. И така, минало и настояще, старата Европа и младата Америка застават редом пред съда на човечността и разума.

Плаването на „Квакер Сити“ покрай Европа е част от едно подалечно пътуване. Веселият и непочтителен към посетените забележителности екипаж има за крайна цел Божи гроб. Този факт придава допълнително значение на поведението на „глупаците“. Защото то се оказва в съпоставителна връзка с традиционната представа за духовно просветления път на поклонниците. На възвишената съсредоточеност на пилигримството Марк Твен противопоставя шумната безцеремонност на своите спътници. И при това преобръщане на традицията не само са рушат светини, но става очевидна и духовната пустота на техните рушители. Сигурността и уютът на парахода — онова късче Америка, с което „глупаците“ пътешествуват, съхранявайки своята самоличност, обителта, освободена от илюзии и предразсъдъци — започва да внушава и усещане за недогледана, но все по-осезателна безприютност. Самият Марк Твен ще осъзнае празнотата по-късно. И тогава героите му ще започнат да пътешествуват със салове и шлепове, защитени единствено от топлещото притежание на мечтата. Престанали да вярват в сигурността на прогреса и модерната цивилизация, те ще преосмислят нравствените ценности на миналото. Ще придобият друга стойност и свободата от предразсъдъци, и прословутият „здрав смисъл“, и самоувереността на „глупаците“. Ще се роди онзи Марк Твен, когото обичаме, при когото с доверие се приютяваме, когато ни е нужна освежителната чистота на смеха. Онзи Марк Твен, заради когото ще прочетем и тази книга. А той ще ни се отблагодари за верността с най-доброто, на което все още неукрепналият му в нея талант е бил способен.

Клео Протохристова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.